

УДК 378.31

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.26>**Т. Г. Цуркан**кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри педагогіки і методики початкової освіти
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Автор висвітлює проблему формування інноваційної культури сучасного вчителя в нових суспільно-освітніх умовах; трактує необхідність інноваційної діяльності крізь призму сучасності, поглядів дослідників і міжнародних нормативних документів; розглядає поняття «інноваційна культура педагога» як інтегральну особистісну характеристику, яка включає спрямованість на новації в педагогічній професійній діяльності, інноваційну компетентність і гнучкість – результат інтенсивності застосування інноваційних підходів на практиці.

Крім того, висвітлено механізми функціонування інноваційної культури педагога: включення педагога в діяльність по створенню, освоєнню і використанню педагогічних нововведень у практиці навчання і виховання учнів, створення в освітній установі певного інноваційного середовища – сукупності професійно важливих якостей і властивостей особистості вчителя, які визначають успішність професійної діяльності в інноваційному середовищі освітнього закладу; безперервність професійної освіти педагога; стійку систему мотивів до розробки, комплексного впровадження і освоєння нових сучасних інноваційних технологій і програм; інформаційно-комунікаційні технології; інформаційну компетентність особистості педагога, а також психологічну установку на виконання перетворюють дій у процесі навчання молодших школярів.

Розглядаються особистісні і професійні характеристики вчителя з високим рівнем інноваційної культури (стійкий інтерес до технологічних інновацій, мотивація творчої активності, самовдосконалення та самореалізації у професійній діяльності, подолання труднощів в інноваційній діяльності; цінності професійного самовираження в інноваційній діяльності, психологічної установи на інноваційну діяльність; знання про інноваційні технології, розуміння цілей інноваційної діяльності в початковій освіті, знання сучасних інновацій у практиці роботи з молодшими школярами).

Охарактеризовано систему інноваційного освітнього середовища через структурні компоненти: імідж колективу в соціумі; інноваційний стиль управління; високий рівень організаційної культури; вмотивованість педагогічного колективу до інноваційної діяльності. Мотивація до досягнення інноваційною культурою розуміється зі сторони професійної мотивації в загальній структурі мотивів і змістовній стороні творчої спрямованості професійної діяльності, тобто сприйнятливості нововведень.

Ключові слова: інноваційна культура, інноваційна культура педагога, інноваційна діяльність, імідж освітнього закладу, освітнє середовище.

Постановка проблеми. Модернізація та інноваційний розвиток – єдиний шлях, який дозволить стати конкурентоспроможним суспільством у світі XXI століття.

Освітні заклади нині переповнені інноваційними ідеями. Від учителів вимагають все більше рішень щодо впровадження цих інновацій. Сучасний характер, контекст викладання асоціюється з безліччю нововведень, які приймаються і впроваджуються у школах. На педагогічну діяльність значно впливають суспільні вимоги та запити, які діють як на окремого вчителя, так і на освітній заклад, в якому він / вона працює.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Єдність кращої педагогічної, психологічної спадщини науки і практики минулого з новітніми, інноваційними, технологічними пошуками є основою педагогічної концепції академіка І. Зязюна [2, с. 3]. «Освіта, – переконує І. Зязюн, – не можлива без Учителя, з іменем якого пов'язані перемоги і поразки. Він завжди уособлював у собі мудрість

суспільної свідомості і мав непересічний вплив на все суспільство. Він завжди був громадянином і професіоналом, наставником, поводитирем у майбутнє» [4, с. 24–31].

На науково-практичному семінарі «Проблеми підготовки сучасного вчителя: психолого-педагогічний аспект» (Чернівці, 5 листопада 2013 року) видатний український вчений, філософ І. Зязюн окреслив головне завдання сучасного вчителя так: «Мене цікавило не те, щоб учні знали тему, а те, щоб вони гострили своє мислення. Знання можна знайти будь-коли і будь-де, а от знайти мислення у своїй душі, закинути туди це мислення – це найважливіше. Якщо вчитель цього не зробить – ніхто не зробить». Тобто інноваційна культура вчителя має базуватися на забезпеченні гострої потреби у формуванні мислення учнів.

Освітні продукти, інновації, послуги, які надає школа, мають бути не лише захоплюючими для учнів, але й сприяти делегуванню можливостей і здібностей дитини з точки зору моделі «ресурси-

процеси-пріоритети» (К. Крістенсен) [6, с. 111]. Першим чинником, який визначає майбутні можливості дитини, є ресурси: фізичні і ментальні (це сили, знання, розвинені таланти і побудовані відносини в суспільстві), здатність комунікувати (досвід). Друга важлива група чинників – процеси: як ученя реалізовує свої ресурси, як мислить і діє. Третьою групою чинників є пріоритети, які спонукають його до дії.

Інноваційна діяльність учителя має бути спрямована не на його самореалізацію як професіонала, а на забезпечення формування досвіду кожного учня. Не завжди цей досвід має бути позитивний, однак він має навчити школярів долати перешкоди в дорослому житті. Адже, як зазначав К. Крістенсен, – «коли життя складається з самих перемог, перша поразка, отримана в дорослому житті, може стати тяжким ударом» [6, с. 131]. Тому автор вважає компетентісний підхід, взятий за основу діяльності Нової української школи, виправданим і прогресуючим. Найбільша допомога вчителя полягає не в тому, що він робить за дитину, а якраз у тому, що він за нею не робить. Такий підхід програмує розвиток самостійності та відповідальності в учня.

Все більше досліджень, які здійснюються в освітніх установах, підтверджують, що існує значний розрив між прийняттям інновацій і їх запровадженням. Спостерігається навіть більш широкий розрив між запровадженням нових методів, продуктів і підтримкою таких нововведень. Дослідження, які стверджують, що багато нововведень не мали значного впливу на навчання учнів, зараз піддаються критиці, оскільки багато з прийнятих нововведень або не були реалізовані, або не виконувалися систематично. Вчителі, частково через їхній ізольований контекст роботи, змогли підірвати процес запровадження цих нововведень, які вони вважають загрозливими, незнайомими і нав'язаними державною та шкільною політикою.

Розроблені пропозиції є корисною основою для практичної діяльності, яка стосується вчительської професії, та чинників, які впливають на неї. Освіта – це сфера, де традиційно розповсюдження інновацій є досить повільним. Учителі працюють у певному контексті. Схильність учителя до споживчих інновацій, продуктів або процесів значно обмежується цим контекстом.

Педагоги стикаються з дилемою, намагаючись розвивати індивідуальний потенціал учнів, працюючи в обмеженій структурі, яка часто виключає ефективне використання ресурсів для виконання їх основного завдання. З огляду на 30 або більше учнів із різноманітністю інтересів, мотивацій і можливостей від вчителя очікується виконання завдання, яке вимагає гнучкості та міжособистісної взаємодії. Багато вчителів працюють із прагненнями бути автономними, творчими, даючи

і кидаючи виклик, отримуючи при цьому власну винагороду у вигляді позитивного міжособистісного контакту. Педагоги, які прагнуть професійного статусу, також стикаються з низкою бар'єрів: структурні чинники, пов'язані з контролем, кліматом і середовищем викладання.

Метою статті є висвітлення засад інноваційної культури педагогічної діяльності, яка, базуючись на кращих ідеях української та зарубіжної практики, є провідною характеристикою нової генерації вчителів XXI століття.

Виклад основного матеріалу. В умовах, у яких опинився сучасний вчитель, вагоме значення в його професійному зростанні займає інноваційна культура. Остання є порівняно новим поняттям. Розрізняють два загальних різновиди інноваційної культури – інноваційна культура суспільства і інноваційна культура особистості. Інноваційна культура суспільства – це специфічний інтелектуальний актив, здатний спричинити виникнення унікальних конкурентних переваг суспільства і брати участь у створенні національного багатства [5, с. 60]. Інноваційна культура особистості відображає цілісну орієнтацію людини на інноваційну діяльність. Ця орієнтація проявляється «в мотивах, знаннях, уміннях і навичках, а також в образах і нормах поведінки» [8, с. 2]. Загалом інноваційна культура розглядається в світі у якості стратегічного ресурсу XXI століття.

Оцінюючи характер і перспективи інноваційної діяльності провідних держав, члени Європейського Союзу дійшли висновку про необхідність створення документа, який визначає основні напрями розвитку інновацій. Ним стала «Зелена книга з інновацій у Європі» (20 грудня 1995 року). В Україні на науковій конференції «Ноосфера й інноваційна культура суспільства» (11-12 березня 2005 року) була створена робоча група по формуванню державної концепції інноваційної культури українського суспільства.

Інноваційну культуру сучасні дослідники трактують як комплексний соціокультурний феномен, в якому інтегруються проблеми культури, освіти, науки, техніки, виробництва, економіки з соціальною практикою. Вона є «складником інноваційного потенціалу, який характеризує рівень освітньої, загальнокультурної і соціально-психологічної підготовки особистості та суспільства загалом до сприйняття і творчого втілення в життя ідеї розвитку економіки країни на інноваційних засадах» [7; 4].

Дослідник В. Балабанов під інноваційною культурою розуміє особливу форму (різновид) загальнолюдської культури, яка становить нову історичну реальність, що виникла завдяки прагненню суспільства до духовного та матеріального самооновлення, є передумовою якісних змін життєдіяльності людей, найважливішим соціально-

психологічним фактором суспільного розвитку [1, с. 388].

Особливого значення феномен інноваційної культури набуває в системі освіти Нової української школи. Автор розуміє цю дефініцію так: *інноваційна культура педагога* – це інтегральна особистісна характеристика, яка включає спрямованість на новації в педагогічній професійній діяльності, інноваційну компетентність і гнучкість як результат інтенсивності застосування інноваційних підходів на практиці. Інноваційна культура педагога існує в тісному взаємозв'язку з інноваційною педагогічною діяльністю, оскільки у цьому процесі відбувається:

- 1) вдосконалення теоретичних професійних і спеціальних знань, практичних навичок, необхідних педагогічним працівникам для її виконання;
- 2) розвиток ціннісних орієнтацій;
- 3) розвиток особистісних властивостей і мотивації, які забезпечують цілеспрямовану діяльність педагогічних працівників по створенню і реалізації інновацій;
- 4) розвиток чутливості сприйняття педагогічними працівниками педагогічних інновацій.

До механізмів функціонування інноваційної культури педагога автор відносить включення педагога в діяльність по створенню, освоєнню і використанню педагогічних нововведень у практиці навчання і виховання учнів, створення в освітній установі певного інноваційного середовища – сукупності професійно важливих якостей і властивостей особистості вчителя, які визначають успішність професійної діяльності в інноваційному середовищі освітнього закладу; безперервність професійної освіти педагога; стійку систему мотивів до розробки, комплексного впровадження і освоєння нових сучасних інноваційних технологій і програм; інформаційно-комунікаційні технології; інформаційну компетентність особистості педагога, а також психологічну установку на виконання перетворюють дій у процесі навчання молодших школярів.

Педагог початкової школи, готовий до інноваційної діяльності, який опанував високий рівень сформованості інноваційної культури, повинен володіти такими *особистісними і професійними характеристиками*: стійким інтересом до технологічних інновацій, мотивацією творчої активності, самовдосконалення та самореалізації у професійній діяльності, подолання труднощів в інноваційній діяльності; цінностями професійного самовираження в інноваційній діяльності, психологічної установки на інноваційну діяльність; знаннями про інноваційні технології, розумінням цілей інноваційної діяльності в початковій освіті, знаннями сучасних інновацій у практиці роботи з молодшими школярами; усвідомленням, здатністю до критичного аналізу власної інноваційної

діяльності, критичністю мислення, адекватністю професійної самооцінки; високим рівнем розвитку здатності бачити індивідуально-типологічні особливості дітей молодшого шкільного віку і вибудовувати інноваційні програми відповідно до особливостей кожної дитини; здатністю до вирішення складних проблем засобами інноваційної діяльності, інноваційних технологій, розробкою та впровадженням інноваційних технологій і програм у практику роботи освітнього закладу; здатністю до пошуку та оцінки інновацій, розробки, впровадження і використання інноваційних технологій у педагогічній роботі з молодшими школярами; зміною стратегії власної професійної діяльності відповідно до соціокультурних вимог; здатністю до особистісного та професійного росту.

Система інноваційного освітнього середовища складається з таких *структурних компонентів*:

- 1) імідж колективу в соціумі;
- 2) інноваційний стиль управління;
- 3) високий рівень організаційної культури;
- 4) умотивованість педагогічного колективу до інноваційної діяльності.

Згідно з новим баченням української школи, освітній заклад – це культурний і науковий центр, клуб за інтересами, надійний компас для пошуку можливостей, розкриття самого себе. Кожна школа – це цілий світ зі складним різноманітним життям. У свідомості громадськості в кожного освітнього закладу є своє «обличчя» – те, що відрізняє одну школу від іншої. В сучасному менеджменті це називається іміджем.

Імідж – це «обличчя» школи, її престиж, популярність, репутація, конкурентоспроможність. Формування позитивного іміджу педагогів через інноваційну діяльність ґрунтується на діалозі, вільному обміні думками, забезпеченні творчої та інноваційної діяльності педагогів, відкритості і тісній співпраці з батьками і громадськістю. Тільки за таких умов можна створити позитивний імідж колективу в соціумі. Як зазначає дослідниця Е. Драчук, імідж вчителя – експресивно забарвлений стереотип відчуття образу педагога в поданні колективу учнів, колег, соціального оточення, в масовій свідомості [3, с. 27].

Створення іміджу колективу в соціумі вирішує такі завдання:

- 1) демонструвати свої здобутки перед громадськістю, підвищувати привабливість школи для батьків, здобувачів освіти і персоналу;
- 2) проводити заходи щодо інформування населення про нові освітні послуги;
- 3) полегшувати процес уведення нових освітніх послуг;
- 4) підвищувати рівень організаційної культури школи;
- 5) сприяти поліпшенню соціально-психологічного клімату в шкільному колективі.

Стиль управління інноваційними процесами в освітньому закладі – це комплекс методів і способів реалізації управлінських функцій керівника, спрямованих на створення оптимальних умов для здійснення освітньої діяльності, вдосконалення організаційних структур і якісних характеристик педагогічного колективу. Аналіз стилю управління в контексті ситуаційного підходу дозволяє зробити висновок про його інтегруючу роль в інноваційному розвитку освітніх установ, яка виражається в здатності цього чинника впливати на формування та використання інноваційних ресурсів, забезпечувати застосування нових конструктивних технологій, методів і форм пізнавально-перетворюючої діяльності та їх селекцію, досягати балансу між організаційними, управлінськими та людськими компонентами інноваційного середовища.

Нова українська школа як складна система, яка розвивається, об'єктивно потребує побудови *нової організаційної культури*, оскільки не може залишатися в рамках застарілих норм, цінностей, регламентів і способів діяльності. Щоб стати дійсно територією шкільного прогресу, необхідне нове культурне облаштування її життєдіяльності. Нова концепція освіти бачить свої основні цілі в розвитку особистості кожної дитини, в перетворенні останньої в «суб'єкт власного життя у світі». Це означає, що перед школою стоїть завдання забезпечити входження індивіда в культурний простір через канал освіти.

Сучасний менеджмент розглядає організаційну культуру як потужний стратегічний інструмент, який дозволяє орієнтувати всі підрозділи та працівників на загальні цілі. Існує кілька визначень організаційної (корпоративної) культури:

- 1) погляди і норми членів освітнього закладу;
- 2) атмосфера або соціальний клімат в організації;
- 3) домінуюча в організації система цінностей і стилів поведінки.

Виходячи з цих визначень, під організаційною культурою маються на увазі в основному цінності і норми, які розділяються більшістю членів організації, а також їх зовнішні прояви (організаційна поведінка).

Мотиваційний компонент інноваційної діяльності необхідно розглядати в двох напрямках. По-перше, з точки зору місця професійної мотивації в загальній структурі мотивів, по-друге, оцінивши ставлення вчителя до змін, тобто потреби в педагогічних нововведеннях, їх сприйнятливості, що визначає змістовну сторону творчої спрямованості професійної діяльності. Мотиваційна сфера педагога, цінності і смисли професійної діяльності є тим потужним фактором, який визначає професійний розвиток, що задає зміст, спрямованість, інтенсивність і тенденції використання особистісного ресурсу.

Висновки і пропозиції. Інноваційна культура може розглядатися як комплексний соціальний феномен, який органічно поєднує питання науки, освіти, культури з соціальною і професійною практики в різних сферах спільноти. Володіння педагогом інноваційною культурою, глибокими знаннями і вміннями багато в чому визначають його дії, поведінку, забезпечуючи йому відносну успішність в особистісно-професійному розвитку.

Інноваційна культура педагога Нової української школи – це інтегральна якість особистості фахівця, яка включає в себе складну динамічну систему професійно важливих якостей і властивостей особистості вчителя, що визначають успішність професійної діяльності в інноваційному середовищі освітнього закладу, стійку систему мотивів до розробки, комплексного впровадження і освоєння нових сучасних інноваційних технологій і програм, а також психологічну установку на виконання, перетворення дій і компетентності на їхнє здійснення в процесі навчання молодших школярів.

Поняття «інноваційна культура педагога» пов'язане із загальним уявленням про сутність професійної культури як сукупності загальної культури особистості в поєднанні з його інтегрованими фундаментальними знаннями й узагальненими вміннями, особистісними і професійно-значущими якостями, які показують високий рівень майстерності, демонструють творчий підхід до організації продуктивної педагогічної діяльності в соціумі, готовність до самовдосконалення.

Інноваційна культура педагога відображає його функціональні орієнтири і гуманістичну спрямованість, високу професійну компетентність, розвинені педагогічні здібності, високі особистісні та професійні якості, сформованість емоційно-чуттєвої сфери, творчість і майстерність, високий рівень загальної та педагогічної культури, володіння інноваційними технологіями, індивідуальний стиль, продуктивність діяльності, потребу в професійному зростанні.

Розглядаючи особливості інноваційної культури педагога, слід виокремити такі її структурні компоненти: цілепокладання, прийняття рішення, конструювання проекту, варіанти його здійснення, нововведення і відстеження результатів. В усіх нововведень є загальне: зародження, становлення та прояв. Ці закономірності визначають і специфічні прояви інноваційної культури в діяльності педагога. З огляду на викладене вище, можна виокремити такі *характеристики і соціокультурні функції інноваційної культури в освіті*:

- 1) освітня інноватика, яка формує культурно-особистісний світогляд в умовах інноваційного суспільства;
- 2) інноваційна культура в освіті повинна ліквідувати відставання теорії від практики;

3) вирішити одну з найважливіших проблем сучасної освіти, тому її можна назвати методологією безперервної освіти;

4) інноватика є способом самоідентифікації особистості, визначення нею свого місця і ролі в сучасному суспільстві;

5) інноватика формує головну установку сучасної освіти – футуристичну стратегію, спрямовану на оптимізацію процесу особистісної самоідентифікації, яка повинна враховувати специфіку української культури;

6) інноваційна культура в освіті – це спосіб гуманізації, універсалізації, оскільки вона ґрунтується на концепції соціокультурного розвитку, що відображає історичну, актуальну самосвідомість, картину світу і картину життя.

Перспективи дослідження автор вбачає у дослідженні ефективних шляхів формування інноваційної культури майбутніх учителів.

Список використаної літератури:

1. Балабанов В.О. До проблеми формування інноваційної культури суспільства / В.О. Балабанов // *XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія : матеріали Третьої міжнародної науково-теоретичної конференції*, 21-22 травня 2004 року. Частина 1. / ред. Г.П. Балабанова. Київ : Фенікс, 2004. С. 388–391.
2. Вітвіцька С.С. Ідеї педагогічної майстерності А. Макаренка та І. Зязюна у професійній підготовці сучасного вчителя [Текст] / Світлана Вітвіцька // *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна*. 2013. С. 237–242.
3. Драчук Е. Педагогічний імідж учителя як інструмент розв'язання професійних завдань / Е. Драчук // *Студентський вісник Педагогічного університету імені П. Тичини*. 2013. Вип. 33. С. 25–28.
4. Зязюн І.А. Світоглядна парадигма освіти // *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць / Українська інж.-пед. академія. Харків, 2003. Вип. 5. С. 24–31.
5. Иванюк И.А. Инновационная культура общества – стратегический ресурс развития рыночной экономики инновационного взаимодействия / И.А. Иванюк, О.А. Воротилова // *Современная экономика: проблемы и решения*. 2010. № 2(2). С. 55–63.
6. Клейтон К., Джеймс О., Карен Д. Як ви збудуєте своє життя? Львів : Видавництво Старого Лева. 2012. 192 с.
7. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України // Урядовий кур'єр. 2003. № 32. С. 4.
8. Старжинская Н.С., Шебеко В.Н. Формирование инновационной культуры будущего педагога дошкольного образования [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://elib.bspu.by/bitstream/doc> (дата звернення: 17.02.2019).

Tsurkan T. Innovative culture of the teacher New Ukrainian School

The author highlights the problem of forming the innovative culture of the modern teacher in new social and educational conditions. It interprets the need for innovation through the prism of modernity, the views of researchers and international normative documents. The concept of "innovative teacher culture" is considered, which is understood as an integral personal characteristic, which includes the focus on innovations in pedagogical professional activity, innovative competence and flexibility as a result of the intensive application of innovative approaches in practice.

The mechanisms of functioning of the innovative culture of the teacher are covered: the inclusion of the teacher in the activity of creation, development and use of pedagogical innovations in the practice of teaching and upbringing of students, creation of a certain innovative environment in an educational institution: a set of professionally important qualities and characteristics of personality the environment of the educational institution; continuity of teacher's professional education; a stable system of motives for development, integrated implementation and development of new modern innovative technologies and programs; information and communication technologies; The informational competence of the teacher's personality, as well as the psychological setting to perform transformative actions in the learning process of younger students.

The personal and professional characteristics of a teacher with a high level of innovative culture are considered (persistent interest in technological innovations, motivation of creative activity, self-improvement and self-realization in professional activity, overcoming difficulties in innovative activity; values of professional self-expression in innovative activity, psychological activity of psychological establishment innovative technologies, understanding of goals of innovative activity in elementary education, knowledge of modern innovations in practice wallpapers with younger students, etc.).

The system of innovative educational environment is characterized by structural components: image of the collective in society; innovative management style; high level of organizational culture; motivation of the teaching staff to innovate. Motivation to embrace an innovative culture is understood from the side of professional motivation in the general structure of motives and meaningful aspect of the creative orientation of professional activity, that is, the susceptibility of innovations.

Key words: *innovative culture, innovative culture of the teacher, innovation activity, image of the educational institution, educational environment.*